

M. TAVONI,
*Latino, grammatica,
volgare.*
*Storia di una questione
umanistica*

Ed. Antenore, Pàdua 1984,
327 pp.

El llibre del professor M. Tavoni de la Universitat de Pisa toca, des de diferents punts de vista, un tema que en els segles XIV-XV va ocupar apassionadament, en la majoria dels casos, els més importants humanistes italians de l'època: una discussió filològica i erudita sobre el llatí parlat pels antics romans, polèmica iniciada, en primera instància, en un contrast d'opinions mantingut a l'avantcambra del papa Eugeni IV entre els secretaris apostòlics, i que va tenir una primera i immediata cristallització en un intercanvi epistolar, l'any 1435, entre *Flavius Foroliuensis* i *Leonardus Aretinus* (Biondo Flavio i Leonardo Bruni, respectivament); la reedició, amb algunes notes innovadores respecte d'anteriors edicions, d'aquestes dues cartes (*De uerbis romanae locutionis Blondi ad Leonardum Aretinum* i *Leonardus Flavius Foroliuensis, Quaerit an uulgus et literati eodem modo per Terentii Tullique tempora Romae locuti sint*) constitueix una part important del llibre, junt amb d'altres textos que citarem oportunament.

L'autor ha reunit en aquesta obra allò que podríem anomenar un corpus homogeni d'escrits d'una mateixa època (des del 1435 fins,

aproxinadament, al 1458), els quals es van anar publicant i van anar prenent posició al costat d'algun dels dos autors que constitueixen l'inici de la controvèrsia. Així, i d'una manera cronològica, M. Tavoni va estudiant, fent una anàlisi textual comparativa de cada text amb altres textos relacionats i lligats a través de la polèmica (ell mateix, a la p. 4, diu, tot parlant del primer intercanvi epistolar entre Biondo Flavio i Leonardo Bruni, que «és raonable fer la hipòtesi que la comparació d'ambdós textos pugui aportar informació que, d'una manera particular, no revelarien»), i comença, així, la primera part del llibre amb l'anàlisi dels diferents paràgrafs de les cartes de Flavio i Bruni (cap. I), reeditats a la segona part del llibre (pp. 197-302).

El capítol segon (pp. 42-72) parla de la relació entre Bruni i Leon Battista Alberti, el qual, en el seu intent de divulgació d'un projecte de literatura autòctona en llengua vulgar, va introduir-se en la polèmica a través de, precisament, l'únic text que trobem en el llibre en llengua vulgar: un fragment del proemi del llibre III de la *Famiglia* (pp. 222-25).

Tavoni toca al capítol tercer el desenvolupament de la polèmica dins de l'ambient intel·lectual ferrenc de l'època, i analitza els dos únics testimonis coneguts: les idees de Leonello, expressades «tangencialment» a la *Pars VI* de la *Politica literaria* d'Angelo Decembrio (pp. 226-27), i la resposta a aquestes, expressada per *Guarinus uero-*

nensis en una carta encapçalada pel títol *De lingue latine differentiis* (la polèmica és sobre la qüestió de si existia en la llengua parlada pels romans una diglòssia llengua culta/llengua vulgar).

El capítol quart il·lustra les idees que Poggio Bracciolini va exposar sobre les diferències entre un *sermo uulgaris* i un *sermo litteratus*, en la mateixa època (el mes d'agost de l'any 1449) en què el seu amic Guarino ho feia a Ferrara, a la seva *Disceptatio Coniualis III*, en un escrit titulat *Utrum priscis romanis latina lingua omnibus communis fuerit, an alia quaedam doctorum uirorum, alia plebis et uulgi, tertiae coniualis historiae disceptatio* (pp. 239-59), on segueix clarament la línia marcada per Biondo Flavio.

El capítol cinquè porta el títol «Lorenzo Valla» (pp. 117-69) i en ell Tavoni tracta, estudiant un text del Valla (un fragment de l'*Apologus II*), d'una confrontació entre Valla i Poggio Bracciolini que va més enllà de l'encontre personal, per a convertir-se gairebé (pp. 117-18) en una lluita filològica i generacional representada per ambdós humanistes, Poggio de setanta i escaig anys, «campió» de la vella generació que havia aconseguit grans fites en el curs dels darrers anys, i Lorenzo, de quaranta-cinc, que introduïa una nova capacitat de crítica tèxual aplicada precisament sobre textos descoberts i treballats per l'anterior generació.

Els dos darrers capítols del llibre de M. Tavoni parlen, el sisè, de Francesco Filelfo, intentant esbri-

nar, en una data ja una mica llunyana del començament de la discussió (1473), les fonts i els textos que va usar per a redactar dues cartes que marquen la seva posició, dirigides, respectivament, a Sforza II (*Franciscus Philelfus Sphortiae Secundo sal.*) i a Lorenzo il Magnifico (*Franciscus Philelfus Laurentio Medici s.p.d.*); el setè, i darrer capítol, parla de l'últim testimoni de la polèmica: dos extractes de les *Notationes* de Paolo Pompilio, titulats *De antiquitate linguae latinae* i *Latinum sermonem olim promiscuum fuisse*.

Com ja s'ha anat avançant, la segona part del llibre està dedicada a l'edició dels textos comentats a la primera part, amb la inclusió de notes a peu de plana i d'alguna hipòtesi de correcció crítica a algun fragment concret del text.

El llibre és completat per una sèrie d'índexs: 1) de les fonts; 2) dels còdexs utilitzats per l'edició; 3) dels arguments i termes lingüístics emprats, i 4) de noms.

Joan Gómez i Pallarès

E. SÁNCHEZ SALOR,
Sintaxis latina.
La correlación

Universidad de Extremadura.
Servicio de Publicaciones,
Dpto. de Filología Latina,
Cáceres 1984, 121 pp.

El treball que ara arriba a les nostres mans, presentat pel profes-